

Citation:

P.D. Chantepie de la Saussaye, Levensbericht J.J.P. Valeton Jr, in:
Jaarboek, 1913, Amsterdam, pp. 37-55

JOSUÉ JEAN PHILIPPE VALETON JR.

(14 OCTOBER 1848—14 JANUARI 1912.)

Ongaarne zou ik de gelegenheid laten voorbijgaan, mij door de in onze afdeling der *Kon. Akad. van Wetensch.* nog heerschende gewoonte geboden, om het levensbeeld te teekenen van een man met wien ik langdurig en nauw verbonden ben geweest. Wel weet ik dat onder sommigen onzer een stemming veld wint aan deze gewoonte niet gunstig, en ook ik gevoel de bezwaren om haar, althans ten aanzien van al onze leden, te volgen. Sommigen onzer gaan heen zonder een aangewezen levensbeschrijver in een vakgenoot of nader bekende te vinden. Daarenboven missen wij Hollanders vrij algemeen dat plooibare talent, dien beeldenden vorm, die aan de Fransche *éloges académiques* een eigenaardige bekoring geeft. Het gebeurt ook maar al te vaak dat wie deze taak op zich neemt schijnt te aarzelen of hij meer een werk van piëteit dan van kritiek zal leveren. Toch acht ik dat, zij het misschien in eenigszins beperkter toepassing, de oude gewoonte recht van bestaan behoudt in de toch niet zoo schaarsche gevallen, waarin het beeld van een gestorven medelid door een onzer die door zaakkennis en sympathie den rechten sleutel voor zijn persoon en werk meent te hebben, wordt geteekend. Moge, in plaats van een *captatio benevolentiae*, waarmede een spreker veelal begint, het gezegde strekken om te staven dat ik *con amore* de taak ga vervullen die ik zelf op mij nam.

Niet dat ik mij de moeilijkheden van dit werk ontveins. Zeker moet in dezen kring iemands wetenschappelijke arbeid vooral uitkomen; maar indien ik niet trachtte in den geleerde ook den mensch te teekenen, zou ik tegenover de nagedachtenis van mijn voortrefte-

lijken vriend te kort komen. Hier doen zich nu de gevaren van te veel of te weinig met nadruk gevoelen.

Uit een 40-tal jaren heb ik van VALETONS hand tusschen 400 en 500 brieven ontvangen en nu alle herlezen: het zou kunnen zijn dat ik te veel vermeldde van wat intiem bedoeld, soms in haast geschreven was, dat ik ook te veel waarde hechtte aan kleine bijzonderheden. Vooral bij een man die nooit, allermintst in zijn correspondentie, diplomaat was, bij wien de levendige indrukken, de vluchtige stemmingen, de schaduwen over zijn ziel zoo duidelijk uitkwamen. Hier komt nog iets bij. VALETONS dood heeft in zeer wijde kringen grooten indruk gemaakt, over hem zijn woorden gesproken en geschreven die hem niet alleen hoog prijzen maar ook treffend teekenen. In de *Levensberichten van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden* heeft zijn beste vriend Prof. Dr. Is. VAN DIJK een portret van hem geteekend dat ik met mijn schets niet zal kunnen evenaren.

Toch, in weerwil van dit alles, moet ook hier zijn beeld worden geschetst. Ik wil het, zoo goed ik het kan, beproeven.

Uit een Fransch adellijk geslacht gesproten, waarvan een jongere zoon in 1730 zich te Amsterdam in den handel had gevestigd, is JOSUÉ JEAN PHILIPPE VALETON in October 1848 te Groningen geboren als de tweede zoon van zijn vader den Groningschen hoogleeraar in 't Hebreeuwsch, wiens voornamen hij ontving, en van SARA MARIA GOUVERNEUR, zuster van den talentvollen dichter in onze litteratuur veelal als Jan de Rijmer bekend. Ik zal het niet miszaken wanneer men uit de afkomst van onzen VALETON de trekken afleest van den Franschman, den *gentleman*, den Protestant: directer invloed op zijn karakter hebben de ouders, heeft het huis waarin hij opgroeide geoeffend. Ons medelid U. PH. BOISSEVAIN heeft nog voor kort in ons midden het huisgezin beschreven waaruit ook de derde zoon ISAAC MARINUS JOSUÉ, de Amsterdamsche hoogleeraar, vele jaren tot onzen kring behoorde; en prof. VAN DIJK heeft den billijken tol van waardeering betaald aan den vader, die met minder succes in 't leven aan zijn zonen de stoere werkkraft, de taaie volharding, den grooten levensernst heeft vermaakt. Van de gezelliger moeder hadden zij, en vooral onze JOSUÉ, de zachtere eigenschappen. Overwegende beteekenis voor zijn jeugd had het betrekkelijk isolement waarin de familie te Groningen leefde. In de toen nog zooveel kleinere stad, waar de heerschende toon die was van het exclusieve, onverdraagzame liberalisme dier dagen, kon een man zoo weinig plooibaar als de stroeve oude heer VALETON weinig aarden. Zijn gezin bleef dan ook wat omgang betreft tot

een kleinen kring van geestverwanten beperkt. De zonen gingen weinig op school, ontvingen meest privaattlessen. Eerst als zij student werden was de vader verstandig genoeg hen hun eigen wereldschen driehoek te laten gaan. De jongere ISAAC is dan ook in het corps een gezien man geweest. Maar JOSUÉ bleef zich te Groningen weinig t'huis gevoelen. Het was dus een goed besluit zijner ouders hem in 1867 naar Utrecht te doen verhuizen.

Hier ontlook hij vooral in den kring van het studentengezelschap Borger, dat hem ook zijn beste vrienden voor het leyen zou schenken, en waar zijn gezellige en sympathieke aard tot volle ontplooiing kwam. Ik kende hem in die jaren te weinig om nu met zekerheid te kunnen zeggen hoe hij stond ten aanzien onzer gemeenschappelijke theologische leermeesters. Ik vermoed echter niet zonder eenigen grond dat VALETON, misschien iets minder kritisch dan ik zelf, toch zeer koel gestemd was voor hun apologetische richting. Van huis bracht de jonge student iets anders mede. Zijn vader was stellig gekant tegen de school van KUENEN; maar zoo onvoorwaardelijk afkeurend tegen de nieuwe kritiek en zoo dadelijk met elke schijnweerlegging tevreden als de Utrechtsche omgeving medebracht, was hij toch niet. Toen de zoon 24 Maart 1871 te Utrecht promoveerde over *Jesaja volgens zijne algemeen als echt erkende geschriften* stond hij dan ook onvast in de kritische problemen, wilde noch met de eene noch met de andere zijde meeloopen, maar schortte uit bescheidenheid en waarheidsliefde zijn oordeel op over wat bij hem zelf nog niet rijp was. Dat in zijn studietijd ook het Nieuwe Testament ijverig door hem werd beoefend bleek wel uit een prijsvraag over de christologie van den brief aan de Hebréeërs door hem mede beantwoord. De Groningsche faculteit had die vraag uitgeschreven over een boek, op welks theologisch en praktisch belang door den uitvoerigen commentaar van mijn vader opnieuw de aandacht was gevestigd. Drie bekwame studenten dongen naar den prijs die aan den tegenwoordigen hoogleeraar T. CANNegiETER ten deel viel. De anderen: VALETON en E. BARGER werden loffelijk vermeld, de laatste gebruikte later zijn stuk als dissertatie.

Aanvankelijk voor de Waalsche Kerk bestemd begaf VALETON zich na zijn promotie een aantal maanden naar Genève en begon daarna zijn praktische loopbaan als hulpprediker te Brussel. Maar voor een proponent die Hollander was, waren toen als nu de vooruitzichten in de Waalsche kerken ten onzent gering; het vrij wel uitsluitend beroepen van Fransche en Zwitsersche predikanten is een der oorzaken van het uitsterven der oude tradities bij de afstammelingen der refugiés. VALETON zag alras naar een Hollandsche gemeente

uit. Na zijn huwelijk met mej. A. C. VOORHOEVE, die in het leven lief en leed getrouw met hem heeft gedeeld, en met wie hij den 40-jarigen huwelijksdag bijna, maar toch niet meer, heeft mogen beleven, betrok hij in November 1872 de pastorie te Varik bij Tiel. Hij bleef er 3 jaren, verwisselde het kleine dorpje met Bloemendaal, vanwaar hij de roepstemmen naar Delft en Den Haag afwees. In 1877 werden hem bijna gelijktijdig twee academische leerstoelen aangeboden: eerst te Groningen in 't Hebreuwsch, in plaats van zijn vader die tot de theologen overging, toen te Utrecht voor de Oud-testamentische vakken in de theologische faculteit. Sedert heeft hij ruim 34 jaren aldaar het uiterlijk kalm bestaan van hoogleeraar geleid, in een aangroeiend gezin met zijn zorgen en ook met smartelijke verliezen, bij veel arbeid en innerlijk allerminst onbewogen.

VALETON behoorde tot hen voor wie de professorale toga van den aanvang gereed schijnt te liggen en die vroeg het voorrecht erlangen zich geheel aan de studie te kunnen wijden. In zijn gemeenten had hij met ijver en trouw gearbeid, maar toch ook tijd gewonnen voor wetenschappelijk werk. Als jonge predikanten te Varik en te Hemmen hadden hij en ik in 1874 een theologisch tijdschrift opgezet onder den titel *Studiën*. Deze gemeenschappelijke onderneming bracht ons in levendig en vruchtbaar verkeer met elkander. Van den aanvang was zijn aandeel 't omvangrijkst en 't meest sprekend, daar hij zoowel op zijn Oud-Testamentisch gebied vele bijdragen en boekbesprekingen leverde, als ook tot de meer centrale, principieele vragen van dogmatiek en ethiek zich aangetrokken gevoelde. Meer dan zijn mederedacteur achtte hij wat te zeggen te hebben, en weerde zich, ook soms wel polemisch, kloek naar verschillende zijden. Vooral met het oog op zijn arbeid de 7 deelen onzer oude periodiek nog eens hanteerende kreeg ik sterk den indruk hoezeer zijn kennis in die jaren ruimer, zijn blik wijder was geworden en zijn overtuiging aan klaarheid had gewonnen.

Geen breede rij van medewerkers stond ons bij ons pogen ter zijde, toch droegen onze *Studiën* niet het uitsluitend persoonlijk karakter der *Bijdragen* van CRAMER en LAMERS. Gaarne hadden wij ons bij deze twee ouderen aangesloten, ons voorstel daartoe leed evenwel schipbreuk op hun sympathiek verzet: voor de theologie was het vruchtbaarder zoo wij elk zijns weegs gingen, meenden zij. Zoo bleven wij tamelijk alleen staan, meer dan wij verwacht hadden. Van ouderen zonden ons VALETON SR., BRILL, J. H. GUNNING geregeld bijdragen; onze studiegenooten werkten zoo nu en dan wat mee, maar er vormde zich geen vaste kring om de *Studiën*

als orgaan. Alleen onze vriend VAN DIJK stond ons krachtig ter zijde en voegde zich ook weldra bij onze redactie. Voor onszelf is dit tijdschrift, dat dus nooit een invloedrijke positie verwierf, aanleiding geweest tot veel studie en heeft vormenden invloed op ons gehad. Na 7 jaren gevoelden wij dat ander werk te veel beslag op ons legde om dit voort tē zetten. Ook stond een kring van ietwat jongeren gereed om onze plaatsen in te nemen. Wij maakten dus plaats voor de *Theologische Studiën* die nu reeds ruim 30 jaren bestaan, 't laatst onder redactie van de proff. DAUBANTON en VAN RHIJN, de laatste, helaas, juist in de dagen waarin ik dit schrijf, heengegaan. Inmiddels heeft in latere jaren het *Theologisch Tijdschrift*, destijds (ik spreek van een 30 à 40 jaar her) door de gezaghebbende veteranen der moderne theologie geleid, dit stempel verloren, en wil onder redactie van prof. B. D. EERDMANS het orgaan zijn der wetenschappelijke theologie in Nederland zonder onderscheid van richting. VALETON onthield zich van elke vaste medewerking, schreef hier en daar maar schaarsch theologische artikels (ook in het *Theol. Tijdschrift* een paar maal 1900 en 1901 kleine bijdragen), het liefst in STADE'S *Zeitschrift für Alttestamentliche Wissenschaft*, waar wij straks een belangrijke serie van zijn hand zullen vermelden.

In de eerste jaren na 1877 legde zijn professoraat sterk beslag op hem. Hij nam zitting als 4^e professor in de theologische faculteit naast zijn oude leermeesters DOEDES en VAN OOSTERZEE, en naast BEETS, die hem in den zomer 1877 herhaaldelijk te Bloemendaal bezocht, en voor het Utrechtsche aanbod tegenover het Groningsche geworven had. Alle drie oudere collega's ontvingen hem met sympathie. Bij de studenten, die hij alras door zijn persoonlijkheid wist te boeien, had hij het onvervreemdbaar voordeel van den jongen leidsman niet door grooten afstand in leeftijd van zijn leerlingen gescheiden.

Zijn inaugureele oratie over *de Israëlietische letterkunde als onderdeel der christelijke theologie* geeft het standpunt aan waarop hij zich plaatste en tegenover een zuiver litteraire behandeling van het Oude Testament, en tegenover DOEDES die in zijn Encyclopedie het christendom sterk van zijn Oud-Testamentischen grondslag isoleerde. Bij het gaan van zijn eigen weg moest VALETON dus aanstonds zijn tegenstelling gevoelen met de Utrechtsche orthodoxie, ook met zijn leermeesters-collega's, ook met de orthodoxe predikantenwereld. Zal ik zijn arbeid goed doen verstaan zoo mag ik niet vermijden dit punt toe te lichten. Ik weet dat hij destijds op zijn eerste studenten vaak den indruk heeft gemaakt vrij onzeker rond te tasten, gebukt

te gaan onder strijd tusschen zijn wetenschap en zijn geloof. Ik weet echter ook, en de correspondentie die ik op dit punt met verscherpte aandacht doorlas, bevestigde mij daarin, dat zijn werkelijk niet geringe moeilijkheden dier jaren elders lagen. Niet zijn persoonlijke overtuiging kwam in 't gedrang, allerminst geleek hij op een schip zonder roer ronddobberende op de baren. Hij wist zeer goed wat hij wilde. Maar bij 't monsteren zijner krachten achtte hij deze gering, kleiner dan zij inderdaad waren: zijn kennis onvoldoende, zijn vorm onbevredigend; hij zag tegen de dingen op, hij gevoelde zich in een „positie die voor iemand van mijn karakter niet gemakkelijk is”. Zijn overgevoelig gemoed wist zich niet te harden. In plaats van sympathie, waarnaar hij dorstte, vond hij bij velen miskennis, ja verdachtmaking. Werd het niet telkens herhaald dat hij niet meer was „ook in den gematigdsten zin orthodox”? Werd niet allerwege de trom geroerd tegen de ketterijen van den jongen Utrechtschen professor? Was niet GUNNING, door het terugnemen van zijn pas begonnen werk over het *Leven van Jezus*, hem een voorbeeld van den „getrouwen” leeraar die voor „het geloof der gemeente” buigt? een voorbeeld. . . . dat VALETON niet volgde. Maar daardoor gevoelde hij zich steeds meer in een atmosfeer van verdenking te ademen. Vele vrienden, verwanten, hielden nu ja aan hem vast, maar betreurden zijn afwijkingen. Zij hoorden zoo echt zijn belijdenis van Jezus Christus als den Heiland; waarom gaf hij dan geen apologetiek voor orthodoxe meeningen, toonde onverschilligheid voor of bestreed zelfs resultaten der „geloovige wetenschap”?

Uit dezen strijd nu is hij volkomen rein en eerlijk te voorschijn gekomen, maar de smart er over heeft hij nooit geheel overwonnen. In de eerste jaren te Utrecht heeft hij zich genoopt gevoeld tot herhaalde beginselverklaringen, waarbij hij van zijn trouw aan wetenschappelijke methode en tegelijk van zijn geloofseenheid met de rechterzijde getuigde.

In openingsredenen, waarmede hij naar Utrechtsche gewoonte elken nieuwen cursus begon, in brochures en artikels heeft hij telkens weer het *ethisch* standpunt uiteengezet, thetisch, polemisch, stichtelijk, . . . *satis superque*. Vooral de rede na VAN OOSTERZEE'S dood scheen door haar titel *Een nieuw begin* uitdagend. Met alle hulde aan de groote figuur die was heengegaan, sprak VALETON het uit: een periode is afgesloten; na de *apologische* theologie komt de *historische*. Geen wonder dat het weer vriendelijke, gemoedelijke, venijnige, geniepige bestrijdingen regende. VALETON antwoordde telkens weer, helder, waardig. Het laatst en grondigst toen hij in 1885

een uitvoerige voorrede schreef voor den herdruk van mijns vaders beoordeeling van SCHOLTENS *Leer der Hervormde kerk*. Hier richtte VALETON zich tot twee waardige tegenstanders, ons tegenwoordig medelid BAVINCK die van de theologie mijns vaders een overzicht had gegeven, en een *Gids*artikel van dr. A. BRUINING. Hiermede is vrijwel het laatste woord van VALETON in dezen strijd gesproken.

In de oratie van 1877, waarvan ik straks uitging, is reeds uitgedrukt wat de eenheid en de waarde uitmaakt van VALETONS wetenschappelijken arbeid. In rijke verscheidenheid en telkens in nieuw licht ontwikkelt hij de hoofdgedachten dier rede in tal van toespraken en geschriften. In de „Israëlietische letterkunde” zocht en vond VALETON bovenal haar religieus gehalte. Zoo ook in zijn beide redevoeringen als Rector magnificus in 1883 over *Israëlietische historiographie*, in 1898 over *de veronderstelling der theologie*. Aan deze laatste komt m. i. de palm toe onder zijn drie groote oraties. Ook in den vorm gelukkig, ontwikkelt de spreker dat de onderstelling der theologie is „God geopenbaard in Jezus Christus”. Elk onderzoek heeft een geloof tot grondslag en uitgangspunt, ook, en soms 't sterkst, wanneer men er niet van wil weten. Hij spreekt daarbij van „het geloof van den ongeloofige”. Velen koesteren den naïeven waan van zonder grondslag „zuiver wetenschappelijk” te zijn, terwijl de modetheorie waarop zij bouwen, laat ons zeggen b. v. de evolutieleer, toch waarlijk niet anders dan een geloofsvoorstelling is. Welnu ook voor de theologie eischt de spreker dat zij, aan haar object gebonden, uitga van het feit dat inderdaad haar basis is. Daarmede pleit hij allermint voor dogmatische bepaaldheid, die integendeel vaak voor het geloof schadelijk is. „Men kan gerust zeggen, dat de vrees, die zoovelen bezielt, wijzigingen „te brengen in overgeleverde denkbeelden in omgekeerde verhouding staat tot de mate [hunner] verzekerdheid.”

Zal ik nu verder VALETONS wetenschappelijken arbeid schetsen dan onderneem ik zoowel een *ondankbaar* als een *dankbaar* werk. *Ondankbaar*, omdat de leemten van dit werk dadelijk in het oog vallen. *Dankbaar*, omdat het bij nader kennismaking zoo heel veel meer is dan het schijnt. Op die leemten moet ik wel wijzen: kan men een beeld schetsen zonder de grenzen te trekken? En dan: hij wees er zelf telkens op, ook tegenover zijn studenten. Hoe dikwijls hebben dezen hem niet hooren zeggen, dat hij *dit* niet gelezen, *dat* niet doorgrond had. Soms was hij in dezen misschien wel wat al te openhartig. Hij had zich meer bewust kunnen zijn hoe groote waarde er lag in hetgeen hij wèl deed en wèl gaf. Hoe

hoog staat echter een dergelijke houding boven veler zelfgenoegzame nulliteit die een schijn ophoudt. Zijn grootheid van ziel betoonde hij ook hierin, dat hij niet smaalde op wat hij niet leverde. Het was bij hem nooit: dit of dat beteekent niets, want ik mis het; maar eenvoudig: ik mis het.

Zoo zag hij wel duidelijk in dat allerlei linguïstische, historische, ethnologische studiën den beoefenaar van Israëls godsdienst wenkten, maar zelf bleef hij zijn studie ongeveer geheel beperken tot het Hebreeuwsch en het Oude Testament, ondernam geen ontdekkings-tochten op het Semietisch gebied der omliggende en stamverwante volken, verdiepte zich evenmin in verder liggende parallellen uit de volkenkunde. Nam hij nu en dan kennis van 't een en ander op deze terreinen, het was bij wijze van een uitstapje, gelijk toen hij (1903) op een der bestuursvergaderingen van 't Prov. Utr. Gen. sprak over Hammurabi en de wetten van Mozes.

Evenmin heeft hij op zijn eigen terrein ooit opzettelijk afgerekend met de onderstellingen en resultaten der school GRAF, REUSS, KUENEN, WELLHAUSEN, waarvan ons betreurd medelid WILDEBOER zich tot den einde een getrouw volgeling heeft betoond. Wel gaf VALETON voor de Hollandsche vertaling van ROBERTSON SMITH een aanbevelende inleiding. Ofschoon VALETON vele resultaten waar hij in 't begin nog tegen op kwam later aanvaard heeft, en als professor in questies als van II Jesaja niet meer aarzelde, zoo heeft hij toch sterk voorbehoud gemaakt tegen het al te volledig systematiseeren, nog in later jaren verklaarde hij met de Pentateuch-kritiek niet klaar te zijn. In zijn zeer zorgvuldige en gedetailleerde studie over *Berith* in STADE'S Z.s. XII, XIII (1892/93) gaat hij in hoofdzaak uit van de gebruikelijke dateering der bronnen, zooals de school van WELLHAUSEN, KUENEN die geeft. Meer verwijderde hij zich daarvan in zijn verhandeling te dezer plaatse gegeven (April 1907) over *Karakter en litterarische opzet van het Sinaïverhaal*, toen WILDEBOER zich genoopt zag het voor KUENEN op te nemen. VALETON naderde min of meer tot de beschouwing van prof. EERDMANS, wiens onderzoek van den Pentateuch hij met sympathie begroette. Zoo leverde hij het voldingend bewijs van in den kritischen arbeid te deelen zonder den drang te gevoelen een gezaghebbende stem in deze vragen te doen hooren. Ook hij zag duidelijk in dat de litterair-historische studiën over het Oude Testament, gedurende een paar geslachten eenzijdig op den voorgrond gezet, op den duur geen basis leveren breed genoeg om het geheele gebouw dezer wetenschap te dragen. De kulturhistorische gezichtspunten die moeten aanvullen of vernieuwen wat aan de oude methode ontbrak erkende VALETON ook

wel. Maar hij zelf heeft zich, indien ik het zoo noemen mag, gespecialiseerd op de religieuze ontwikkeling van Israël. Misschien heeft hij te weinig den samenhang daarvan met alle andere kanten blootgelegd; maar wanneer hij het religieuze in het oog vatte, kwam en bracht hij in aanraking met hetgeen bij dit volk het centrale is, niet met één zijde of een buitenwerk.

Zoo heb ik, zonder te schromen het *debet* te noemen van zijn werk, tegelijk reeds de zeer sterke *credit*zijde getoond. VALETONS levenswerk is geweest de studie van *Israëls godsdienst*. Daarbij stond hij geheel op den bodem van de hedendaagsche godsdienst-historische opvatting der theologie. Wij zagen reeds dat hij die theologie wel aan het christelijk geloof maar niet aan dogmatische geloofsvoorstellingen bond. Hij maakte dan ook geen jacht op schitterende resultaten tot bevestiging van traditioneele meeningen. Evenmin echter op stichtelijke beschouwingen, die hem te duur betaald schenen met half juiste tekstverklaringen. Men heeft terecht zijn innig vroom gemoed vaak geprezen, en daarbij soms voorbij gezien dat hij ook een zeer vlug en scherp verstand had, en voor de wetenschap uitnemend begaafd was. Van zijn nauwkeurigheid en zijn wetenschappelijk geweten kan men niet te veel goeds zeggen. Geen exegese, hoe aantrekkelijken zin zij ook leverde, kon er bij hem door die grammatisch of historisch bedenklijk was. Hij ergerde zich aan allerlei stichtelijke praat ook van den kansel, voortspinnende op wat niet in den tekst stond. Hij vond dat niet slechts oppervlakkig maar ook lichtzinnig. Hij heeft met mij bijna 20 jaren een uitgaaf van stichtelijke *Overdenkingen* verzorgd; waarbij hij geen exegetische fout bij onze medewerkers, ook wel bij zijn mederedacteur, spaarde, al ging daarmede een schoone gedachte te loor. Niet zelden echter gaf de juiste verklaring meteen een dieper blik; zoo b. v. in zijn stuk over het bekende woord tot Abram „wees een zegen” (*Overdenkingen* XVI. 1908).

In dit alles, zoowel bij de verklaring van stukken uit het Oude Testament als uit het Nieuwe heeft VALETON met de daad bewezen hoe ver hij van de apologetiek der school van VAN OOSTERZEE afstond. Hij kon het dus dier orthodoxie niet naar den zin maken, die tevreden is als er meer *verdedigd* wordt; — wat? — dit komt er minder op aan, liefst al het gangbare, en dan vaak met argumenten die er niet door kunnen of met het bepleiten van probabele meeningen. Hierin zag hij zelfs een bederf voor het karakter.

Velen hebben gemeend dat hij zelf met dat al iets soortgelijks deed van wat hij afkeurde, immers ook uit het Oude Testament de stof putte tot stichting der christelijke gemeente en de lijnen van-

daar doortrok tot het Nieuwe. Ja men ontmoet in zijn *Psalmen* niet zelden Christus.

Om dit te verstaan moet men zich in een sfeer van denken en gevoelen verplaatsen aan velen vreemd, maar waarin VALETON geheel leefde. Hij ontvouwt den religieuzen inhoud die tot ons spreekt ook in de Oud-Testamentische vroomheid. Zeker die vroomheid ontleent haar kleur en beteekenis aan de omstandigheden der verre eeuwen waarin zij t'huis behoort. VALETON heeft er wel niet altijd voldoende mede rekening gehouden dat ook een Babylonische tekst een Psalm- of Profetenwoord kon toelichten. Maar: is dit alles? zelfs het wezenlijke? Het zou er treurig uitzien met onze geheele beschaving indien historie en litteratuur ons alleen leerden: deze menschen verschilden in alles van ons, die verre eeuwen zeggen direct niets meer tot ons. Niet slechts met het oog op Oud- en Nieuw-Testament maak ik deze opmerking; de waarheid er van blijkt ook bij de beoefening der Grieksche litteratuur, die ons achter het vreemde van vervlogen tijden het menschelijke, ons verwante doet proeven. Daardoor alleen heeft het verleden waarde voor ons: ook met het voorgeslacht verbind ons de analogie van ons bewustzijn.

Dit heeft VALETON voor Israël gevoeld. Maar er is meer. Wij rekenen in de religie niet slechts met de vroomheid maar vooral met Hem dien de vroomheid erkent en grijpt. De religieuze mensch koestert geen voorstellingen die min of meer tot bijgeloof te rekenen zijn, hij oefent gemeenschap met God. Voor den christen nu is Jezus Christus daar het middelpunt van. Het perspectief op die voltooiing van het religieuze leven ontsloot voor VALETON den zin van het Oude Testament. De eenheid van 't Oude en Nieuwe, door dogmatische theologen uitwendig, veelal smakeloos gevonden, wanneer zij in allerlei typen de voorbeelden zien die op Jezus wijzen, door historische theologen aangetoond in de geïsoleerde vervulling van profetische teksten, trachtte VALETON te bereiken door het ontleden der vroomheid zelf, wier lijn doorloopt door de twee deelen des Bijbels tot ons toe. Zeker onderstelt een dergelijk onderzoek bij schrijver en lezers voorwaarden die buiten de sfeer van het exacte liggen.

Van het gezegde vinden wij de proeven voornamelijk in VALETONS *Psalmen*. Het is der moeite waard wat hij in dit groote werk levert te vergelijken met CALVIJNS commentaar op de Psalmen, terecht onder de glanspunten van diens arbeid geroemd. Het zou hoogst onbillijk wezen CALVIJNS verklaring eenvoudig als „dogmatisch” ter zijde te leggen. Het waarlijk ethische, christelijk vrome element is

er overheerschend in; ook heden kan men er nog veel aan hebben. Maar de eeuw is een andere geworden, en daarmee ook de taak. Het kader der H. Schrift en dat der dogmatiek zijn voor CALVIJN niet twee maar één. Daarbinnen nu beweegt zich een echte, diepe vroomheid. Velen gevoelen nog evenzoo, anderen dringen het zich op. VALETON kon dat niet meer. Het dogmatische loste hij op, de stof werd daardoor veel meer vloeibaar. Daarmede is veel zwaarder en hachelijker werk gemoeid, maar de religieuze inhoud is nader tot den mensch en den tijd gebracht, meer actueele kracht in de toestanden der hedendaagsche wereld.

De bovenstaande beschouwingen knopen grootendeels aan VALETONS standaardwerk uit zijn latere jaren *de Psalmen*. Royaal in 3 deelen uitgegeven en vrij hoog in prijs is toch in weinige jaren de eerste druk uitverkocht. Van den tweeden ziet het eerste deel het licht. Zij is op VALETONS uitdrukkelijk verzoek en volgens door hem geuite wenschen bezorgd door prof. OBBINK, die daarmee een taak van piëteit jegens zijn leermeester en vriend op zich nam. VALETON zelf wenschte een ingrijpende revisie zoowel der vertaling als der korte wetenschappelijke aantekeningen. Zijn revisor ondervindt dat daarbij ook vaak de parafrase, waarom het vooral te doen is, omwerking eischt, gevoelt tegelijk dat het toch VALETONS werk moet blijven. Wat wij van zijn arbeid zien wekt den indruk dat hij daarin gelukkig geslaagd is. In elk geval, ook in deze nieuwe gedaante blijven *de Psalmen* een boek van grooten invloed en groot nut, voor predikanten als leidraad en als voedsel voor den geest, voor ontwikkelden die met allerlei vragen, ook der wetenschap, bezet, een bijbelboek willen lezen.

Zonder alle geschriften van VALETON op te sommen wil ik nog een drietal groepen er van vermelden.

De eerste groep vormen zijn verschillende studiën over de profeten. Uit voordrachten die hij in den winter 1885/86 te Utrecht en te Rotterdam hield is een boek ontstaan over de vier groote profeten: Jesaja, Jeremia, Ezechiël, II Jesaja. In 1908 zag een herdruk met een reeks van aantekeningen verrijkt het licht. Hier teekent VALETON voor een beschaafd gehoor de groote gestalten van Israëls godsdienstgeschiedenis. Eenigszins van anderen aard, nml. meer bestemd voor hen die den Hebreeuwschen tekst kunnen gebruiken, is zijn commentaar op Amos en Hosea. Naast détail-exegese is hier vooral werk gemaakt van den samenhang der denkbeelden. Ik weet uit veler berichten, en ook doordat ik zelf eens zulk een college-uur bijwoonde, welk bijzonder talent VALETON had om cursorisch lezende het geheel tot zijn leerlingen

te doen spreken; hij stond dan niet bij elken boom stil maar wandelde met hen door het bosch. Toch bond hij zich ook dan streng aan den tekst en veroorloofde zich minder uitweidingen en ontboezemingen dan wel soms bij collega's voorkomen. De beide profeten over wie dit boek handelt, trokken hem bijzonder aan, ook in hun tegenstelling: Amos als prediker eener gerechtigheid voor wier sociale toepassingen VALETON veel gevoelde, Hosea de getuige van Israëls val gelijk Jeremia was van Juda's ondergang, en evenals die groote opvolger juist in harde tijden prediker van Gods liefde en genade. Omtrent de eerste hoofdstukken van Hosea, zijn huwelijk met de overspelige Gomer Bath Diblaim, had VALETON dezelfde opvatting als ROBERTSON SMITH; hij hechtte aan de meening dat voor den profeet de ramp in zijn eigen huiselijk leven beeld was geworden van Gods verhouding tot zijn volk: zoo is hij zelf in zijn persoon en gezin teeken van algemeene toestanden, hetgeen hij evenals Jesaja in de namen zijner kinderen uitdrukt.

Uit deze werken over de profeten, waarin VALETON verscheidene vroeger door hem voorgestane meeningen herziet of terugneemt, blijkt wel dat voor hem het *dies diem docet* ten volle gold.

Na zijn Psalmen en Profeten moet ik nog een aantal kleinere stukjes vermelden, veelal afzonderlijk of hier en daar verspreid uitgegeven, later in bundels van *Toespraken* en *Oud-Testamentische voordrachten* opgenomen. Voorbijgaande aan die stukken die zijn standpunt toelichten of die in meer gewonen zin stichtelijk zijn, noem ik hier enkele die uitmunten door oorspronkelijke opvatting van, frisschen kijk op Oud-Testamentische denkbeelden. Daartoe reken ik: *Kennis Gods, De boom der kennis van het goed en het kwaad* (1899), *De strijd tusschen Achab en Elia* (1900). In *profeet contra profeet* teekent hij het optreden van Hananja en Jeremia tegenover elkander: schijnt de prediking van den eerste met die van Jesaja overeen te komen, in Jeremia zien wij den echten Godsman die een woord van Jahve brengt: een tegenstelling die niet slechts voor de beoordeeling van Israëls godsdienst van betekenis is, maar vooral niet minder op religieuze toestanden in 't algemeen onzen blik verheldert. Dit is ook het geval met wat VALETON *een probleem* noemde (*Levensvragen* IV. 3 1909). Bekend is van hoeveel belang voor het Joodsche volk na de ballingschap de afbakening, afscheiding, zuivering der gemeente was: de muurbouw van Jeruzalem door Nehemia was daar 't symbool van. Doch een profeet als Zacharia II 1—5 wil van zulk een ringmuur niet weten: Jeruzalem zal „dorpsgewijze” bewoond worden. Dit afbakenen, scherp begrenzen, opnemen met een meetsnoer eener-

zijds, en daartegenover het wijd en ruim zich ontplooien, wordt voor VALETON een probleem aller tijden: *praktijk of visie? muur of geen muur?* Verwant hiermede is de tegenstelling door hem scherp geformuleerd in een zijner laatste stukken (*Overdenk.* XIX, 1 1911): *Surrogaat of werkelijkheid, Godsbeeld of God.* Mozes gevoelt dat het ééne noodige voor hem en 't volk is dat Gods aangezicht mede zal trekken op hun weg (Exod. XXXIII, 15), doch de menigte maakt een stierbeeld, een zichtbaren God, een „surrogaat”.

Dergelijke stukken zijn zoo levend omdat zij mede wortelen in het leven van onzen tijd. Zij zijn niet direct polemisch; zij spreken over belangrijker questies dan die welke opgaan in het kleinzielige partijgekibbel onzer dagen. Toch zijn zulke wijde vragen ook van belang in onze omgeving. Is het niet actueel te wijzen op de surrogaten van levend geloof? op de neiging om muren te trekken om het heiligdom? op het uitwisschen der grenzen tusschen ware en valsche profetie?

Toch zijn VALETONS stukken niet aan de tijdsomstandigheden gebonden. Hij leverde geen pamfletten; maar zijn geestelijke schriftnitlegging bevatte voor hem zelf en anderen een woord voor den tijd.

Het artikel over *Nehemia*, dat ik mede onder zijn beste stukken had kunnen noemen, brengt mij vanzelf op het algemeen overzicht van Israëls godsdienst dat hij voor den 2^{en} (en lichtelijk herzien den 3^{en}) druk van mijn *Lehrbuch der Religionsgeschichte* leverde, en waarin hij ook Nehemia met voorliefde teekent; hij zag zelfs in den hersteller van het Jodendom eenigszins een tweeden David.

VALETONS schets heeft algemeen en terecht grooten lof ingeooft. Hij vermijdt omslachtig *détail*, evenals gerekte inleidende vragen, en levert uit zijn rijpe kennis van het Oude Testament een doorwerkte beschrijving van Israëls godsdienstige ontwikkeling. Hier bleek ten volle in hoe hooge mate hij godsdiensthistoricus was. In het Hellenistische Jodendom vond zijn behandeling haar natuurlijken sluitsteen. Ook van dit werk zou ik kunnen zeggen, wat ik van zijn *Psalmen* roemde, nml. dat het blijvende waarde heeft, indien niet de aard van het *Lehrbuch* meebracht dat de nieuwe uitgaven telkens omgewerkt verschijnen naar den nieuwen stand der studies. Hierdoor treedt op den duur elks persoonlijk aandeel in de schaduw. In den a. s. 4^{en} druk wordt DE LA SAUSSAYE'S *Lehrbuch*, LEHMANN'S *Lehrbuch*, en aan VALETONS Israël zal de naam van BERTHOLET verbonden zijn.

Overstelpend gevoel ik den rijkdom der gegevens die ik te behandelen heb. Liever verwaarloos ik enkele bijzonderheden, dan het

beeld van den man zelf onder al die *détails* te begraven. Maar nog verscheidene kanten van zijn werkzaamheid moet ik kenschetsen.

VALETON is allermint een afgetrokken geleerde geweest; hij heeft in ruime mate gedeeld in wat zijn tijd en omgeving bewoog. In de eerste plaats in het leven der Universiteit, waarvan hij tweemaal Rector Magnificus was. Hij was van den Senaat een invloedrijk lid en onder zijn collega's gaarne gezien; met velen van de meest uiteenlopende richting onderhield hij betrekkingen die voor een goed deel dieper gingen dan de oppervlakte. In niets mocht zijn geliefd Utrecht achterstaan; ook van het chauvinisme dat om elke Universiteit een zekere „muur” optrekt, was hij niet vrij.

Het Prov. Utr. Gen. vermeldde ik reeds. Daar sprak hij in 1892 als voorzitter een rede uit die indruk maakte over een spreuk die aanstonds pakte: *caducum aeterna tuetur*: ons leven in den tijd „sub specie aeternitatis”. Een aardige bijzonderheid door hemzelf mij medegedeeld wil ik niet terughouden. De spreuk zelf is nergens te vinden, zij was hem geleverd door zijn leermeester later collega FRANCKEN, die dit woord had bedacht als opschrift boven het Groningsche akademiegebouw, als kenschets van den geest der wetenschap; een andere spreuk verkreeg echter de voorkeur.

Intiemer nog dan het verkeer met ambtgenooten was VALETON's omgang met vele leerlingen. Zijn professoraat is een groote bloeitijd geweest voor de Utrechtsche theologische faculteit, en er is tusschen hem en een groot aantal zijner leerlingen een innige band gelegd. Toch heeft hij geen school gevormd. Ik kan niet beweren dat hij dit nooit heeft gewenscht. De talrijke beginselverklaringen waarvan ik zoo even gewaagde gingen wel die richting uit. Ik heb hem in 1883 zeer teleurgesteld door het verzoek van Curatoren om VAN OOSTERZEE's opvolger te worden van de hand te wijzen. Ik achtte het ongewenscht, straks met VAN DIJK, te Utrecht een „ethische” school te stichten; VALETON zag in mijn weigering zoo niet ontrouw dan toch gemis aan moed en verkeerd inzicht. Met zijn collega's der laatste 30 jaren heeft hij goede, in verschillenden graad vriendschappelijke, betrekkingen onderhouden, maar zich nooit volkomen homogeen gevoeld. Twee stel ambtgenooten heeft hij zien heengaan: na de oude faculteit de tweede: CRAMER, LAMERS, KLEIJN, en ook van de derde BALJON ten grave gedragen.

Zoo bleef hij min of meer alleen staan als geestelijk leider der jongelui op wier gemoederen hij een diepen invloed oefende: in omgang, gesprek, privatissima kwam hij hun zeer nabij. Hij had onder hen sterk zijn sym- en ook zijn anti-pathiën, die volstrekt niet door het al of niet „ethisch” zijn werden bepaald, maar bij

uitstek persoonlijk waren. Hij had eigenlijk niets van een partij-leider, zijn invloed was veel meer geestelijk dan kerkelijk. Zeker hield hij, gelijk wij reeds zagen, de ethische vaan hoog; maar er was een zeker verschil in dezen tusschen zijn naturel en zijn praktisch; persoonlijke indrukken beslisten bij hem veel. Hij gaf gaarne krediet aan jonge menschen voor talent en zuivere bedoelingen; terwijl anderen weer hem afstootten.

De opvoedende kracht dier sympathie hebben de beste en zeer talrijke zijner leerlingen gevoeld. Daarnaast soms ook wel zeker gemis aan vaste leiding, afwezigheid eener doctrine: de kracht en ook wel de zwakheid der ethische richting. Zijn onderwijs en omgang waren bij uitstek levend. Maar in de verwarde en verwarrende vragen toonde hij veelal niet den uitweg of de groote lijnen. Hij zag de dingen groot, maar niet altijd klaar, in elk geval niet af. Zelf was hij niet sceptisch; hij kende het *waarheen* en *waartoe* van het leven, maar hij wist ook dat dit zich niet in algemeen geldigen vorm laat onderwijzen. Zijn eerbied voor veler meeningen was wel eens zeer ver gedreven. Er kon hier of daar toch wel een waarheidselement schuilen dat men niet mocht miskennen, men moest dit of dat niet maar eenvoudig afwijzen, want... er was ook een sympathieke persoon in betrokken, wiens streven men vooral niet mocht dooddrukken. Zijn leerlingen en vrienden gevoelden dat vertrouwen als een weldaad, zij speurden achter de onzekerheid van zijn oordeel de innerlijke vastheid van zijn persoon.

Zoo gaf VALETON, soms zonder pedagogische beperking en terughouding, wat weinigen geven kunnen en... willen: zichzelf. Ook velen die het met hem „niet eens” zijn blijven hem hiervoor dankbaar. Onder hen die in zijn ziekte hem warme blijken van liefde hebben gegeven, o. a. een aantal Zeeuwsche predikanten, waren er velen die *niet* tot zijn besliste volgelingen behoorden. En in de gemeenten, waar zoo ijverig de trom werd geroerd tegen den gevaarlijken man, boeide zijn woord, geschreven of gesproken, groote scharen, en zal blijven nawerken.

Was VALETON op zijn colleges niet, gelijk b. v. indertijd J. T. BECK te Tübingen, een „prediker van den kathedr”, zijn omgang met studenten was levendig, ook doordat hij in hun kringen als spreker optrad, in hun blad *Eltheto* schreef, enz.

Overal in den lande liet hij zich hooren; ook dikwijls op 't Loo voor H. M. de Koningin, die van haar hooge waardeering voor zijn persoon duidelijk blijk gaf.

Voor al op Zendingsgebied heeft hij uitgebreide bemoeiing gehad. Meent men allicht dat ik al te zeer de zijde uit het oog verlies

die *hier* vooral ter sprake moet komen: de wetenschappelijke: ik wensch te doen uitkomen van hoe groote waarde de invloed van een wetenschappelijk man is, juist in al het werk waarvan ik hier spreek.

Voor al geldt dit voor de Zending. Wie de budgets der verschillende genootschappen ziet, de eentonige noodkreten om geld hoort, zal den nadruk krijgen, dat het werk der Protestantsche Zending in Indië slechts kommerlijk wordt gaande gehouden, en moeilijk kunnen gelooven dat het een zeer belangrijke periode doorleeft. Toch is dit waar. Nieuwe wegen zijn geopend, nieuwe terreinen ontgonnen. Wij kunnen op twee verschijnselen wijzen. De verbrekking van dit werk over kleine kringen, soms polemisch tegenover elkaar staande, ijverend voor eigen zaak, met weinig vermogen, ook wel met gebrekkige kennis van zaken zoowel in de leiding als in de opleiding: dit alles is steeds meer als tekortkoming gevoeld en bestreden. Samenwerking op breede schaal en in verschillende vormen is reeds tot stand gekomen en overwint al meer den tegenstand der steeds schaarscher wordende enghartige particularisten. Daarbij komt dat men al meer naar wetenschappelijke werkkrachten vraagt. De bij ons lang verwaarloosde opleiding van zendelingen is op hooger peil gebracht; ook akademisch gevormden zijn bij den arbeid in Indië betrokken. In dit opzicht spreekt dat onze Akademie onder haar correspondenten 3 zendelingen telt. Indien ik nu als derden factor hierbij voeg dat ook de Regeering in de laatste tientallen van jaren dezen arbeid veelszins steunt, bedoel ik daarmee niet het hachelijk karakter van zulk een steun, ook voor het werk zelf, voorbij te zien.

Dat bij 't een en ander de wetenschap mede spreekt, behoeft geen betoog. Welnu het aandeel van VALETON bij dezen nieuwen koers is zeer groot, ja beslissend geweest. Als hoofdbestuurder, later voorzitter der Utrechtsche Zendingvereeniging, wier gedenkboek hij ook schreef (1909), heeft *hij vooral* het bondgenootschap tot stand gebracht met het oude Nederlandsche Zendelinggenootschap en het jonge- Sangir en Talautcomité. Hieruit is als centraal orgaan der opleiding de Nederlandsche Zendingsschool voortgekomen. Ook de personen zijn vooral door VALETON gevormd. De zending-arts Dr. BERVOETS heeft in den omgang met hem zijn levensplan gevormd. De tegenwoordige zendingconsul Dr. 'Baron VAN BOETZELAER, de rector der zendingsschool Dr. BROUWER, de heeren CROMMELIN en LOEFF beiden als zending in Indië werkzaam nadat zij te Utrecht hun theologische studiën hadden voltooid, zijn leerlingen van VALETON. De actieve rol van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, dat eenigszins als centraal orgaan leiding geeft aan het werk, en zelf taal-

geleerden uitzendt: Dr. ADRIANI onder ons welbekend, en twee alumni nu nog te Leiden studeerend, is door VALETON, die voorzitter was der Utrechtsche afdeeling, zeer bevorderd. Zoo zag hij in alles groot, wist in de soms netelige toestanden en ook wel moeilijke verhoudingen tusschen verschillende personen praktisch op te treden, en is, met den zending director J. W. GUNNING, *de* man van dit alles geweest. Ook tot verbreiding van kennis omtrent de zending heeft hij in een aantal grootere en kleinere geschriften veel bijgedragen.

Dat deze veelzijdige bemoeiingen in mindering moesten komen van zijn zuiver wetenschappelijken arbeid, althans den tijd van zelfstandig onderzoek inkorten, is wel evident. Toch is het oordeel daarover niet eenvoudig, allermint in afkeurenden of betreurenden zin. Een soortgelijk geval was indertijd dat van onzen vroegeren secretaris BELLAAR SPRUYT. Ook hem is wel verweten dat hij ons philosophische werken die men met verlangen te gemoet zag, ont-hield, toen vaderlandsliefde hem drong zoo veel tijd en kracht te wijden aan Transvaal. Zullen wij in zulke gevallen conflicten zien tusschen neiging en plicht; of wel tusschen hooger roeping en gewoon werk? Het is in elk geval van de hoogste beteekenis voor onze beschaving dat mannen van rang in de wetenschap mede spreken in de publieke zaak, indien zij althans daarin werkelijk hoog kunnen voelen en handelen. Ver boven het populariseeren van resultaten der wetenschap acht ik de waarde van wetenschappelijk gevormde karakters, die hun diepen blik, hun gewoonten van zake-lijkheid en waarheidsliefde medebrengen in de samenleving.

Zulk een invloed heeft VALETON geoeffend even wijd als diep. Ja, hij blijft dien oefenen, en daardoor is een heilzaam tegenwicht gegeven tegen de oppervlakkigheid, wij moeten, helaas, zeggen de overhand nemende vulgariteit in kerkelijke kringen.

Het is opmerkelijk hoeveel leerlingen VALETON heeft ook onder hen die niet onder zijn katheders hebben gezeten. Hij heeft het Oude Testament weer veel nader gebracht tot de predikanten en de gemeenten. De religieuze denkbeelden en gevoelens uit den Bijbel treffen des te dieper naarmate men er minder munt uit slaat voor dogmatiek. Wanneer *nu*, na zijn 34-jarige werkzaamheid, van zoovele kansels weer een Psalm levend wordt gemaakt, de prediker weet wat in de Profeten staat, begrippen als *heiligheid*, *rechtvaardigheid* niet als leege klanken in zijn gehoor werpt, maar den zin er van kent: — vooral aan VALETON is dit te danken.

Zijn optreden bezielde, zijn tegenwoordigheid bracht een zuiverend verheffend element mede. Hij hield de „vergaderingen” niet bezig

met „prealabele questies”, „antecedenten”, maar hij wist hoe de toestand was op Sangir en Talaut; hij had op elk gebied waar hij zich mee bemoeide een zeer reële kennis. Gelijk hij de man was om voor een uitgaaf van 't Bijbelgenootschap de parallellen te bewerken (1889), zoo kende hij op zendinggebied personen en toestanden als misschien niemand anders. Theorie en praktijk gingen bij hem nauw samen. Geen praktijk die knoeierig op resultaten jacht maakte, geen theorie die zich blind tuurde op beginsels: maar een gelukkige vereeniging van wetenschap en leven: — een wetenschappelijk gevormd karakter.

Hij zelf zou dit niet van zich hebben durven zeggen. Want hij was waarlijk nederig en gevoelde veel meer wat hij aan eenheid miste dan wat hij bereikt had. Sympathie verkwikte hem, — verbaasde hem soms ook. Zijn bewegelijke aard maakte hem veelal met de wereld ontevreden en voor zichzelf onrustig. Naar buiten zag men de worsteling bij hem, gelijk bij weinigen. Op hem scheen wel het woord van EMERSON geschreven dat een fatsoenlijk man weinig met consequentie te maken heeft. Gelijkmatigheid was verre van hem. Hij hield zijn indrukken niet binnen. Wij leven bij toeneming in een wereld van gesloten, gepantserde menschen, die zich niet durven, willen, kunnen geven. Zij gaan langs elkaar heen als „ships that pass in the night”. In deze samenleving van schimmen ontmoeten wij nu en dan wel eens een levend mensch. Zulk een is VALETON geweest.

Moet ik hier nog het een en ander inhalen dat onvermeld bleef? Zeker: de overledene was ridder van den Nederlandschen Leeuw; ook van de Pruisische Kroonorde hem in 1911 door den Duitschen Keizer geschonken voor zijn veeljarige bemoeiingen met het Bernardinum, waaruit tal van Duitsche studenten te Utrecht studeeren. Dat hij in vele genootschappen zitting had, veelal in 't bestuur spreekt vanzelf. Van onze Akademie was hij lid sedert 1904, 't geen hij èn persoonlijk op prijs stelde èn omdat sedert haar oprichting in 1851 nog geen lid der Utrechtsche theologische faculteit hier binnen was getreden, behalve BEETS, die echter hier meer als litterator dan als theoloog gold. Ook Genève maakte hem tot eeredoctor.

Doch wat beteekent dit alles vergeleken met de warme hulde en dank hem door zoovele harten gebracht? Zoo toen bij dien gedenk-dag van 't Bernardinum vele stemmen van leerlingen en vakgenoo-

ten uit Duitschland, vooraan BUDDE hem eerden en in Duitsche bladen stukken *van* en *over* hem werden opgenomen. Vooral in zijn laatste ziekte en bij zijn sterven sprak de belangstelling bijzonder diep en echt. Toen na dat ziekbed van maanden, met weinig pijn maar toenemende zwakte, het einde ten slotte gekomen was, ging een schok door de gemoederen. Warme woorden klonken op zijn graf en in de bladen, waardig dat men ze in een bundel *In Memoriam* verzamelde. Ook in onze Akademie zal zijn nagedachtenis in eere blijven.

Ik heb gezegd.

P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

Van de talrijke geschriften van J. J. P. VALETON JR. vindt men een met zorg bewerkte bibliografie in den bundel *Levensberichten* van den *Maatschappij der Nederlandschen Letterkunde te Leiden*.